

L'ortiga

(ALDC, V, 1080. L'ortiga)

L'ortiga és una herbàcia de fulles dentades, cobertes de pèls que segreguen un líquid urent, que viu en ruderals i vora corrals i cases de pagès. Documentada des del s. XIII, prové del llat. ŪRTĪCA, és congènere del fr. *ortie*, it. *ortica*, oc., cast., port. i gall. *ortiga* i presenta diverses var. formals: *artiga* 120, 121, 123, per la centralització de *o* (com *clotell* > *clatell*; veg. Veny, 1999 c) o homonimització formal amb *artiga* 'tros de terra artigada', com els der. sufixats *artigoia* 52, *astigoia* 47; *ortigueta* 160, amb el suf. dim. *-eta* (< -ĪTTA); *ortriga* 4, 9, 11, 22, per repercussió de la bategant (com *orde* > *ordre*); *otriga* 6, 12, 14, 15, 18, 19, 23, per dissimilació eliminatòria de l'anterior; *autriga* 10, 16, 19, per pronúncia diftongada de *otriga* (com *oliva* > *auliva*; cf. mapa 585 i Veny, 2013 b). *Ordiga*, amb les var. *ordriga* 27, 33 i *odriga* 103, paral·leles a *ortriga* i *otriga* respectivament, i els der. *eixordiga*, *xordiga* 89, *ixordiga* 100 i *xórdiga* 115, postverbals de *(ei)xordigar-se* 'picar-se amb les ortigues', presenten una *-d-*, que ha estat objecte de diverses interpretacions: **1**) postulació d'un llat. vg. *URDĪCA davant la presència d'altres formes romàniques, com it. dial. *ordike*, *ardike*, romanès *urzičă*; **2**) encreuament amb ARDERE, EXARDERE (Meyer-Lübke); **3**) procedència del gr. ADÍKE 'ortiga'; **4**) atracció de HORDEUM, especialment en der. com *ordiol*, *ordigol* (Gulsoy, ap. *DECat*); **5**) origen preromà, per la conversió de *-RT-* > *-rd-*, com apareix en l'arag. *chordiga* (Veny).

Estrígol coneix les var. *estrigo* 13, per la variació *-ol/-o*, com en *llombrígol/llombrigo*; *estrígola* 17, en femení, canviat en *estrígola* 1, 2, 5 (pron. *estrig[u]la*), per l'antiesdruixolisme del ross. El seu origen no és clar: **1**) de **estriga* < *ortriga* encreuat amb *frígol/frígola*

'farigola' (*DECat*); **2**) de **ortriga* homonimitzat formalment amb *estrijol* 'raspall', al nostre parer. *Enjandrígol* 25 (var. *jandrígol* 25) sembla un encreuament de *eixordiga* amb *estrijol*, tot i que l'àrea d'aquell es troba allunyada.

Altres mots més locals relacionen la motivació amb la picor que produeix el contacte dels pèls de l'herba amb la pell i que dona lloc a compostos com *picamoro* 126, 127 (*picar*, d'origen onomatopèic, des de 'colpejar amb un objecte punxent'; *moro* < MAURU); *picamatxos* 148 (*matxo* 'mul' ← cast. *macho* ← port. *macho*); *picapoll* 159 (*poll* < llat. vg. PEDŪCULU, com si fos "pica com un poll"); *picamarreus* 116 (*marreu* 'planta', però no s'hi veu la motivació); *pica-sarna* 134, 138 (i *sarna* 132; "pica com la sarna"); *guardians* 181 (var. *guardian* 187), és a dir, que eviten que hom s'hi acosti; *marranxinx* 190, que produeix picor com la xinx, amb un primer element, de motivació fosca; *herba dolenta* 119, pel seu caràcter nociu. *Sorrompio* 117, absent del *DCVB* i del *DECat*, podria tenir relació amb *sorrompió* 'xarampió', de la mateixa loc., per les taques cutànies provocades pel contacte amb l'ortiga. L'alg. *viltiga-viltiga* 85 és pres del logudorès *bértiga* 'vara, branqueta' (< llat. PĚRTĪCA). *Escarabato* 175 podria estar en relació amb alguna de les atribucions pejoratives d'aquest mot.

Geolingüísticament, *ortiga*, amb les seves var., ocupa la pràctica totalitat del territori, tret d'una part del cat. sept., que usa *estrijol*; les var. *ordiga/eixordiga* podrien ser testimonis d'una articulació de substrat. Cal subratllar la profusió d'unitats expressives (*picamoro*, *picamatxos*, etc.).

Són mots normatius *ortiga*, des del *DOrt*, 1917, i *eixordiga*, des del *DIEC*₁, 1995.